XALQARO MUNOSABATLARDA MINTAQAVIY XAVFSIZLIK MASALASINING METODOLOGIK MUAMMOLARI

R.Z. Qayumov
IIV profilaktika inspektori

Annotatsiya. *Mazkur tezis xalqaro munosabatlar doirasida mintaqaviy xavfsizlik muammosini tahlil qilishda yuzaga keladigan asosiy metodologik masalalarni nazariy jihatdan yoritishga qaratilgan. Tadqiqotda "mintaqa" va "xavfsizlik" tushunchalarining turli nazariy talqinlari hamda ularning tadqiqot dizayniga ta'siri tahlil qilinadi. Shuningdek, global, mintaqaviy va milliy darajalar o'rtasidagi o'zaro bog'liqlikni noto'g'ri ajratish metodologik cheklovlarga olib kelishi ko'rsatib beriladi. Xavfsizlik tushunchasining kengayib borishi uni baholash va o'lchash jarayonini murakkablashtirayotgani alohida ta'kidlanadi. Tadqiqot natijalari mintaqaviy xavfsizlikni o'rganishda metodologik pluralizmni qo'llash ilmiy jihatdan asosli ekanligini ko'rsatadi.*

Kalit so'zlar: *mintaqaviy xavfsizlik, xalqaro munosabatlar, metodologik muammolar, tahlil darajalari, nazariy yondashuvlar, xavfsizlik tushunchasi.*

Abstract. *This thesis aims to provide a theoretical examination of the key methodological issues that arise in the analysis of regional security within the field of international relations. The study analyzes different theoretical interpretations of the concepts of "region" and "security" and examines their impact on research design. It also demonstrates how the improper differentiation between global, regional, and national levels of analysis can lead to methodological limitations. Particular attention is paid to the expanding scope of the security concept, which increasingly complicates processes of assessment and measurement. The findings indicate that adopting methodological pluralism is a theoretically justified approach to the study of regional security.*

Key words: *regional security, international relations, methodological challenges, levels of analysis, theoretical approaches, security concept.*

Kirish. Xalqaro munosabatlar tadqiqotlarida mintaqaviy xavfsizlik muammosi dolzarbligi bilan bir qatorda uni tahlil qilishdagi metodologik murakkabliklari bilan ham ajralib turadi. Avvalo, “mintaqa” tushunchasining o‘zi turli nazariy yondashuvlarda turlicha talqin qilinib, u ba’zan geografik birlik, ba’zan esa analitik konstruksiya sifatida qo‘llaniladi. Natijada mintaqa chegaralarini belgilash va xavfsizlik makoni sifatida aniqlash tadqiqot natijalariga bevosita ta’sir ko‘rsatuvchi metodologik masalaga aylanadi [4. Eun, Y.-S. (2016)].

Ikkinchi muhim muammo tahlil darajalarini aniqlash bilan bog‘liq. Mintaqaviy xavfsizlik global tizim dinamikasi, mintaqaviy o‘zaro ta’sir va milliy siyosiy jarayonlar bilan bir vaqtda shakllanadi. Ushbu darajalar o‘rtasidagi sabab-oqibat munosabatlarini noto‘g‘ri ajratish mintaqaviy xavfsizlikni haddan tashqari soddalashtirish yoki aksincha, izohlanishi qiyin bo‘lgan murakkablikka olib keladi [2. Amable, D. S. (2022)].

Shuningdek, xavfsizlik tushunchasining kengayib borishi uni o‘lchash va baholash masalasini metodologik jihatdan murakkablashtirmoqda. Xavfsizlik nafaqat obyektiv tahdidlar, balki siyosiy diskurs va ijtimoiy talqinlar orqali shakllanadi. Shu sababli qaysi muammo qachon va qanday sharoitda “xavfsizlik masalasi”ga aylanishini aniqlash yagona metodologik mezon asosida amalga oshirilmaydi [6. Karyotis, G., Paterson, I., & Judge, A. (2025)].

Shu nuqtai nazardan, mintaqaviy xavfsizlikni tadqiq etishda metodologik aniqlikni ta’minlash, tushunchaviy chegaralarni belgilash va tahlil darajalarini uyg‘unlashtirish dolzarb ilmiy vazifa bo‘lib qolmoqda.

Nazariy asos. Mintaqaviy xavfsizlik muammosini xalqaro munosabatlar doirasida tahlil qilishda nazariy asos masalasi markaziy o‘rin tutadi, chunki tadqiqot natijalari bevosita tanlangan nazariy yondashuv va metodologik

qarashlarga bog‘liq bo‘ladi. An’anaviy xalqaro munosabatlar nazariyalarida xavfsizlik asosan davlat manfaatlari, suverenitet va kuchlar muvozanati orqali tushuntirilgan bo‘lib, mintaqaviy daraja ko‘pincha davlatlararo munosabatlarning ikkilamchi maydoni sifatida qaralgan. Bunday yondashuv mintaqaviy xavfsizlikni nisbatan statik va strukturaviy hodisa sifatida talqin qilishga olib kelgan [7. Lake, D. A., & Morgan, P. M. (1997)].

Zamonaviy nazariy adabiyotlarda esa mintaqaviy xavfsizlikni dinamik va o‘zgaruvchan jarayon sifatida tushuntirishga intilish kuchaygan. Bu yondashuvlarda xavfsizlik nafaqat moddiy tahdidlar bilan, balki ijtimoiy munosabatlar, tarixiy tajriba va siyosiy amaliyotlar bilan bog‘liq holda shakllanadigan hodisa sifatida talqin qilinadi. Natijada mintaqaviy xavfsizlikning mazmuni aniq belgilangan holatdan ko‘ra, vaqt va kontekstga bog‘liq jarayon sifatida ko‘rilmoqda [1. Adler, E., & Pouliot, V. (2011)].

Nazariy asosning muhim elementi sifatida mintaqaviy xavfsizlikni o‘zaro bog‘liqlik va munosabatlar tarmog‘i doirasida tushuntiruvchi yondashuvlar ajralib turadi. Ushbu qarashlarga ko‘ra, xavfsizlik alohida davlat yoki aktor xususiyati emas, balki mintaqadagi aktorlar o‘rtasidagi o‘zaro ta’sirlar natijasida vujudga keladi. Bu holat mintaqaviy xavfsizlikni tahlil qilishda qat’iy sabab–oqibat modellaridan ko‘ra, jarayon va munosabatlarga asoslangan tushuntirishlarni talab qiladi [9. Mitzen, J. (2018)].

Shu tariqa, mazkur tadqiqotning nazariy asosi mintaqaviy xavfsizlikni qat’iy chegaralangan obyekt sifatida emas, balki murakkab, ko‘p omilli va kontekstga bog‘liq jarayon sifatida talqin qiluvchi yondashuvlarga tayangan holda shakllantiriladi. Bu yondashuv mintaqaviy xavfsizlikni o‘rganishda yuzaga keladigan metodologik muammolarni tizimli tarzda anglash va ularni ilmiy tahlil qilish imkonini beradi.

Metodologiya. Mazkur tadqiqot nazariy xarakterga ega bo‘lib, empirik ma’lumotlar yig‘ishni nazarda tutmaydi. Tadqiqot metodologiyasi mintaqaviy xavfsizlik muammosini xalqaro munosabatlar doirasida o‘rganishda yuzaga

keladigan metodologik cheklovlarni aniqlash va ularni nazariy jihatdan tizimlashtirishga qaratilgan [3. Bennett, A., & Checkel, J. T. (2015)].

Asosiy metod sifatida **konseptual tahlil** qo‘llanildi. Ushbu metod orqali “mintaqa”, “xavfsizlik” va “mintaqaviy xavfsizlik” tushunchalarining turli nazariy talqinlari tahlil qilinib, ularning tadqiqot dizayniga ta’siri aniqlashtirildi. Konseptual tahlil tushunchaviy noaniqliklarning metodologik oqibatlarini ochib berishga xizmat qildi [5. Gerring, J. (2012)].

Shuningdek, tadqiqotda **nazariy taqqoslash** va **analitik sintez** metodlaridan foydalanildi. Nazariy taqqoslash mintaqaviy xavfsizlikni tushuntiruvchi asosiy yondashuvlarning metodologik imkoniyatlari va cheklovlarini aniqlash imkonini berdi, analitik sintez esa turli yondashuvlarni umumlashtirish orqali metodologik pluralizm zarurligini asoslab berdi [8. Mahoney, J., & Thelen, K. (2015)].

Umuman olganda, tadqiqot metodologiyasi mintaqaviy xavfsizlikni qat’iy obyekt emas, balki kontekstga bog‘liq va ko‘p darajali jarayon sifatida tahlil qilishga yo‘naltirilgan.

Natija va muhokamalar. Mazkur tadqiqot natijalari mintaqaviy xavfsizlik muammosini xalqaro munosabatlar doirasida tahlil qilishda bir qator barqaror metodologik muammolar mavjudligini ko‘rsatadi. Eng avvalo, tahlil shuni aniqladiki, mintaqaviy xavfsizlikka oid tadqiqotlarda tushunchaviy aniqlik yetishmasligi metodologik izchillikni zaiflashtiradi. “Mintaqa” va “xavfsizlik” tushunchalarining turli nazariy maktablarda farqli talqin qilinishi tadqiqot natijalarini solishtirish va umumlashtirish imkoniyatini cheklaydi.

Ikkinchi muhim natija tahlil darajalarini ajratish bilan bog‘liq. Tadqiqot shuni ko‘rsatadiki, mintaqaviy xavfsizlikni faqat global yoki faqat milliy omillar orqali izohlash metodologik reduksiyaga olib keladi. Aksincha, global, mintaqaviy va milliy darajalarni o‘zaro bog‘liq holda ko‘rib chiqish mintaqaviy xavfsizlikning murakkab tabiatini aniqroq tushuntirish imkonini beradi. Biroq

bunday yondashuv ham metodologik jihatdan yuqori darajadagi konseptual aniqlikni talab qiladi.

Shuningdek, muhokamalar davomida an'anaviy davlat-markazli yondashuvlar mintaqaviy xavfsizlikni tahlil qilishda cheklangan tushuntiruvchanlikka ega ekanligi aniqlandi. Zamonaviy sharoitda nodavlat aktorlar, mintaqaviy institutlar va diskursiv jarayonlarning roli ortib borayotgani, xavfsizlikni faqat moddiy tahdidlar doirasida tushuntirish yetarli emasligini ko'rsatmoqda. Shu bilan birga, post-pozitivistik va normativ yondashuvlar xavfsizlikning ijtimoiy jihatlarini ochib bersa-da, ularning interpretativ xarakteri empirik tekshiruv imkoniyatlarini cheklaydi.

Natijalar va muhokamalar shuni ko'rsatadiki, mintaqaviy xavfsizlikni tadqiq etishda yagona metodologiyaga tayanish o'rniga, metodologik pluralizmni qo'llash ilmiy jihatdan asosliroqdir. Turli yondashuvlarni uyg'unlashtirish mintaqaviy xavfsizlikning murakkab va dinamik tabiatini chuqurroq anglashga xizmat qiladi hamda xalqaro munosabatlar tadqiqotlarida tushuntiruvchanlik darajasini oshiradi.

Xulosa va takliflar. Mazkur tezisda mintaqaviy xavfsizlik muammosini xalqaro munosabatlar doirasida tadqiq etishda yuzaga keladigan asosiy metodologik muammolar nazariy jihatdan tahlil qilindi. Tahlil natijalari tushunchaviy noaniqlik, tahlil darajalarini ajratishdagi murakkablik hamda davlat-markazli yondashuvlarning cheklanganligi mintaqaviy xavfsizlik tadqiqotlarining izchilligini zaiflashtirishini ko'rsatdi.

Tadqiqot xulosalariga ko'ra, mintaqaviy xavfsizlikni yagona metodologiya asosida izohlashdan ko'ra, turli nazariy yondashuvlarni uyg'unlashtirish ilmiy jihatdan samaraliroq hisoblanadi. Shu munosabat bilan, tadqiqotlarda asosiy tushunchalarni aniqlashtirish, tahlilning ko'p darajali xarakterini hisobga olish hamda nazariy va empirik yondashuvlar o'rtasidagi bog'liqlikni kuchaytirish maqsadga muvofiqdir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. Adler, E., & Pouliot, V. (2011). International practices. *International Theory*, *3*(1), 1–36. https://doi.org/10.1017/S175297191000031X

2. Amable, D. S. (2022). Theorizing the emergence of security regions: An adaptation for the regional security complex theory. *Global Studies Quarterly*, *2*(4), ksac065. https://doi.org/10.1093/isagsq/ksac065

3. Bennett, A., & Checkel, J. T. (2015). *Process tracing and the social sciences: From metaphor to analytic tool*. Cambridge University Press. https://www.researchgate.net/publication/283096209_Process_tracing_From_metaphor_to_analytic_tool/link/61b0bb0b68b5ed4ef5f1c7fc/download?_tp=eyJjb250ZXh0Ijp7ImZpcnN0UGFnZSI6InB1YmxpY2F0aW9uIiwicGFnZSI6InB1YmxpY2F0aW9uIn19

4. Eun, Y.-S. (2016). Elusive East Asia: Methodological suggestions for the study of East Asian security. *Japanese Journal of Political Science*, *17*(3), 451–467. https://doi.org/10.1017/S1468109916000189

5. Gerring, J. (2012). Mere description. *British Journal of Political Science*, *42*(4), 721–746. https://doi.org/10.1017/S0007123412000130

6. Karyotis, G., Paterson, I., & Judge, A. (2025). Understanding securitization success: A new analytical framework. *International Studies Review*, *27*(1), viaf006. https://doi.org/10.1093/isr/viaf006

7. Lake, D. A., & Morgan, P. M. (1997). *Regional orders: Building security in a new world*. Penn State University Press

8. Mahoney, J., & Thelen, K. (2015). *Advances in comparative-historical analysis*. Cambridge University Press. https://doi.org/10.1017/CBO9781316273104

9. Mitzen, J. (2018). Ontological security in world politics: State identity and the security dilemma. *European Journal of International Relations*, *24*(2), 341–365. DOI:10.1177/1354066106067346